

Горболіс Л. М.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ПРИРОДООХОРОННИЙ КОМПОНЕНТ ЗБІРКИ «АПОКРИФИ ЛІСУ» ПЕТРА СОРОКИ

У статті аналізується збірка «Апокрифи лісу» із трикнижжя «Симфонія Петриківського лісу» сучасного українського письменника П. Сороки в екологічному аспекті. Досліджується світ переживань головного героя, інтуїтивно заглибленого у прадавні традиції предків пошанування, охорони і примноження природних багатств: протагоніст усвідомлює себе як органічну складову частину довкілля, зелену частку лісу. Простір лісу з деревами, тваринами, птахами, травами, квітами для героя-інтелектуала, творчої особистості є осередком краси і натхнення.

Свобода дикої природи є взірцем для протагоніста, який прагне бути вільним і незалежним. Природоохоронна спрямованість «Апокрифів лісу» П. Сороки художньо реалізується на різних рівнях організації тексту: у відтворенні колоритних, детально описаних пейзажів, концепції головного героя-наратора (його поглядах, способі життя тощо), оповідній манері, проблематиці, філософських роздумах, хронотопній картині та паратекстуальному аспекті книги. Протагоніст перебуває у лісі у різні пори року, у різний час доби, за різних погодних умов, що допомагає йому пізнавати таємниці й дива лісу, відкривати свої потенційні можливості, багатогранно осмислювати життя, означувати своє місце у світі. Екологічна культура героя, його толерантність до світу природи, сформовані упродовж багатьох років спілкування з природою уміння вибудовувати гармонійні стосунки з природою наповнюють «Апокрифи лісу» позитивною енергетикою, оптимізмом. Сприйняті, відчуті й пережиті найменші зміни в лісі, нюансування звуків, кольорів, запахів, із художньою майстерністю відображені автором, динамізують манеру викладу. Ліс як жива істота не лише інформує героя про зміну пір року, а й формує його спостережливість, вітальні основи світосприйняття, світорозуміння, ліс-універсум є джерелом позитивної енергії. Різномасштабне осмислення духовного зв'язку протагоніста з лісом як екосистемою – один із перспективних векторів досягнення концепції героя української літератури початку ХХІ століття.

Ключові слова: герой-наратор, екологічна культура, дика природа, свобода, мікроподії, вітальність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне літературознавство активно презентує студії, що транслюють ефективне поєднання методів та підходів із міждисциплінарним компонентом. Постколоніальні, постнаціональні дослідження, а також праці з літературної антропології, геопоетики, екокритики, літературної геронтології тощо визначають перспективи нинішніх і майбутніх студій, покликаних розширювати і поглиблювати аналіз та інтерпретацію художніх текстів. Тематично багатопланова творчість українського письменника П. Сороки займає помітне місце в сучасному літературному процесі. Його трикнижжя «Симфонія Петриківського лісу» – гімн природі, неповторній красі лісу, що нею захоплювався автор упродовж тривалого часу, майстерно розказавши про це за допомогою художнього слова. З-поміж низки заявлених у книзі проблем помітно виявляється тема охорони природи, що реалізується на різних рівнях організації тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість П. Сороки привертає увагу критиків і літературознавців – Є. Барана, Л. Горболіс, Л. Оляндер, А. Царук та інших, які акцентують увагу на структурно-композиційних, наративних, хронотопних, звуково-візуальних особливостях доробку письменника, увиразнюють самобутність головного героя – alter-ego автора, підкреслюють філософську зорієнтованість його книг «Симфонія Петриківського лісу (I), «Де свище Овлур» (II), їхню концептуальну близькість, осмислюють поезію і прозу письменника в контексті української (твори Є. Гуцала, П. Перебийноса, М. Дочинця та ін.) та світової (М. Пришвін та ін.) літератури як складову частину доробку автора (констатують зв'язок із денниковою прозою та збіркою «Дерево над водним потоком» письменника). Дослідники наголошують на стильовій специфіці книг про ліс, відзначаючи характерну для творів письменника кольористичну чуттєвість, психологічно-

пластичну візуальність образів, вокалізм драматичної музичної теми тощо [див. про це: 6]. Книга «Апокрифи лісу», яка побачила світ останньою з трилогії, ще достатньо не вивчена, що й визначає актуальність нашої студії.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати природоохоронну парадигму книги П. Сороки «Апокрифи лісу».

Завдання – виявити й схарактеризувати багатогранні зв'язки головного героя «Апокрифів лісу» із природою, обґрунтувати його спосіб думання, логіку поведінки, особливості світорозуміння, спроектовані на збереження довкілля.

Виклад основного матеріалу. Трилогія «Симфонія Петриківського лісу» прикметна екозорієнтованою проблематикою, концепцією героя, виразними екзистенційними мотивами. «Апокрифи лісу» – завершення екоцентричної трилогії П. Сороки. Книга складається зі взаємозв'язаних частин, у яких природа перебуває у щільних і багатоаспектних контактах із головним героєм, екологічна зорієнтованість якого реалізується у книзі системно й багатоаспектно.

Герой «Апокрифів лісу» П. Сороки – екологічно толерантний, обізнаний із законами лісу, вміє сприймати, відчувати й розуміти природу. Його метапозиція ґрунтується на прадавніх екологічних знаннях, що стали невід'ємною частиною світогляду і сформували переконання про необхідність оволодіння навичками побудови гармонійних стосунків із довкіллям. Природа перебуває у сформованій упродовж життя системі духовних цінностей героя. Філософія протагоніста відображена в проблемно-тематичному корпусі книги, у внутрішній логіці текстів, що формує динаміку твору й персонажа.

Герой-наратор, який ототожнюється із залюбленим у Петриківський ліс автором, – особистість, яка толерує всьому, що гармонізує внутрішній світ, сприяє творчому розвитку; він приходить у безлюдний ліс, де відчувається вільно, затишно: «Чому я щоранку іду до лісу? У пошуках краси, кажу собі. А ще гармонії, душевної рівноваги, щастя і любові. Душа хоче любити Бога <...> А це можливе тільки у лісі» [4, с. 54]. У лісі протагоніст потрапляє в комфортну атмосферу, що ефективно стимулює творчу працю.

Художньо відображена подієвість в «Апокрифах лісу» П. Сороки стримана, бо герой приходить у ліс, на лоно природи. Проте ця стриманість позірна, адже уважний, спостережливий, емоційний герой-наратор, котрий, як і в попередніх збірках автора, «не втратив ментальний досвід відчу-

вання природи й спілкування з нею» [1, с. 129], уміє помічати в лісі та на його околицях макроподії (наприклад, зміна пір року) та мікроподії (якот: злива, зустріч із дроздами, самотнім кленовим листком в осінньому лісі, ранок на річці тощо), а отже, ці події формують високу амплітуду переживань героя, розкривають його психоемоційний стан. Протагоніст бачить найменші зміни, дрібниці в лісі, що викликають у нього запитання, філософські роздуми про світ. Він, скажімо, захоплюється самозаглибленим старим вороном, у поставі якого «було щось патріарше – отяжіле, статичне і сумне. Набачився світу, налітався, натомився, пізнав добро і зло» [4, с. 11]. Помітивши виснаженість, «повечорілий вигляд» птаха, наратор розмірковує про «його давній хрест прожитих літ. Хрест ворона, як і хрест людини – важкий» [4, с. 11], а плата за небо і свободу велика. Багаторічне спілкування з лісом, перебування в його просторі сформували в героя не лише екологічно зорієнтовані правила поведінки в лісі, а й погляди на життя. Зміни в природі викликають у протагоніста думки про плінність і сенс людського буття. Природа в «Апокрифах лісу» представлена в тісних паралелях із людиною, адже в світорозумінні автора людина і природа – єдине ціле. Промовистими, наприклад, є такі рядки: «Страждають вербові котики від морозу – як люди і звірі» [4, с. 10].

Емоційний стан протагоніста змінюється залежно від пір року, настрою лісу, активності птахів, ароматів квітів, зелені трав. Ліс – альтернативний світ з інтенсивною вітальністю, що наповнює героя позитивною енергетикою, вчить витривалості (наприклад, перебути зиму; пеньки «служили мені столами і стільцями, показували, як треба боротися за життя і не піддаватися відчаю та ремству» [4, с. 88] тощо), сприймати красу (весна вчить розуміти музику). Природа-універсум інформує героя: у запахах, кольорах, звуках лісу він зчитує важливі відомості, що допомагають максимально злитися з природою, відчути себе органічною частиною грандіозного цілого, не забуваючи, що в лісі він – тимчасовий гість. Свої самопочуття герой-наратор також пов'язує з лісом – із весною людина оживає, як і вся природа.

За багато років спілкування з довкіллям протагоніст звик бачити ліс гармонійним, тому знає, яким має бути вітер, переконаний, що «земля така, як переломлюється через нашу душу. Якщо на серці спокій і радість, то все навколо таке ж» [4, с. 78]. Головний герой намагається не порушувати гармонії в природі, зберігати її досконалість

і примножувати красу: «Я люблю рятувати тонучих мурах і мух, дарувати їм життя. Тоді в мене таке відчуття, що примножую у світі доброту і повертаю йому рівновагу. Хай тільки на мить» [4, с. 79]. Неординарну особистість, котра звикла «в усьому шукати якийсь глибокий познак» [4, с. 76], приваблює і захоплює непізнане в лісі. На його переконання, квіти мають якусь таємницю, загадку, недомовленість, «бо інакше вони щось утрачають зі свого чару» [4, с. 13], а дерева володіють таїнством брунькування. Щоб наблизитися до розкриття секретів природи, дивуватися ними, протагоніст приходить у ліс, до річки, насолоджуючись красою, заглиблюючись у роздуми.

Досвід інтенсивного переживання природи духовно й фізично зцілює героя-наратора, осенсовлює його життя. Спостерігаючи за першими ознаками весни, захоплюючись змінами в природі, він переконується: все, що відбувається в докільлі, – неповторні миті, що їх людина має помічати, а відтак і радіти, адже це «саме життя у всій своїй красі і силі» [4, с. 16]. Перебуваючи у лісі, він поглиблює свої знання не лише про природу, а й про себе – свої можливості, шляхи осягнення гармонії, добра, сенсу життя: «Притулившись спиною до дерева, піддаюся якомусь неземному вмиротворенню... Так легко і гарно на душі, спокійно і... світло. «Ось так би відійти в інші виміри, – кажу Богові чи янголоохоронцеві, який стоїть ближче, – без страху і муки. Легко. Спокійно. Навіть радісно». Це моя молитва і прохання <...> Люди ремствують, що час біжить надто швидко. Зовсім він не біжить. Треба тільки навчитися слухати його, розчинятися в ньому, ставати його часткою, і тоді будеш паном над ним» [4, с. 17]. Протагоніст виголошує місткі, сформовані упродовж тривалого часу спілкування з природою висновки, які допомагають порозумітися зі світом, людьми, своїм я. Він отримує втіху від того, «що було, бачилося, поталанило приторкнутися до тайни» [4, с. 65]. Герой навчився цінувати миті життя, пізнавати непізнане, слухати сосни – «найважливіше заняття у світі... Можливо, сосна народилася і все життя прожила тільки для того, щоб ти послухав її... І тепер нагадує про себе живим словом, і ти її розумієш. І ця мить вашого єднання є для вас обох найважливішим, найвищим» [4, с. 97]. Такі екзистенційно-сугестивні наголоси увиразнюють проблемний діапазон, підсилюють емоційну настроєвість «Апокрифів лісу», де, як зауважено в короткій анотації до книги, головні герої – пейзаж і мова [див.: 4, с. 4].

Ліс викликає у героя думки про минуле предків, їхню віру. Знання пращурів про природу та її пошанування, інколи несвідоме бажання бути серед природи як джерела краси і позитивної енергії стали для героя, нашого сучасника, важливою підосновою формування культури спілкування з природою. Як давній язичник, він має «свого» дуба, з яким десять років вітається й обіймає, як брата («Дух мого дуба завжди зі мною. Всюдисущий і всесильний» [4, с. 24]), кривну стежку – «У лісі люблю усе: кожне дерево. Кожен кущ і пеня. Вони мої друзі, кривняки» [4, с. 53]. Герой-наратор «Апокрифів лісу», як і перших двох книг П. Сороки, постійно подивований природою. Проте якщо раніше в героїв подив викликала неповторна краса природи, несподівані епізоди з життя лісу та його мешканців, то тепер диво осмислюється в екзистенційному ключі з акцентом на свободі: «Хіба то не диво, що я живу в цьому ненадивляному світі, мандрую, маю цілковиту свободу, зливаюся з лісом, відчуваю гармонію так, ніби сам є її неодмінною часткою?» [4, с. 77] Виразна риторична складова частина наведеного синтаксичного конструкту підсилює його філософське звучання, створює для читача непідробну атмосферу довіри.

Упродовж років герой-наратор виробив свою філософію порозуміння з природою: перебувати в лісі, бути з ним, обережно поводитися з деревами, травами, тваринами, птахами, комахами, не порушуючи тишу. Ліс приймає його у свій простір, довіряє йому – дбайливому відвідувачу, бо «ліс знає: давно вже не дозволяю собі зірвати жодну квітку, надломити гілку, тим більше когось убити – метелика чи мурашу...» [4, с. 20]. Люди, що з'являються у лісі, дратують його, він намагається обійти їх, аби не зустрічатися.

Розвинуті уява, творче мислення, спостережливість допомагають протагоністові сприймати світ природи образно, по-філософськи, як-от: «Дощ завжди в'яже мене з небом, наближає до Бога, єднає з Ним» [4, с. 20]. Чутливі внутрішні структури протагоніста відчувають природу на емоційному, фізичному рівнях. Показові, з естетичною доміантою мікроепізоди емоційно наснажених контактів героя з лісом промовисто характеризують світ переживань, світосприймання, корпус цінностей, моральних пріоритетів протагоніста: «Щоб відчути, як дихає грозове небо, обнімаю зболене громове дерево і разом із ним переживаю всю жаскість грози, гнів і шал небесних стихій, що лютують над нами. Стаю деревом, а дерево мною» [4, с. 67]. Він розмірковує про вітер, що

зник: «Може, упав, як спаралізований, у якусь яругу, може, поповзом поліз до лісу і сховався під кущами ліщини...» [4, с. 69], споглядає бузька в очереті, що «заслуханий у себе, похнюпився над мілководдям, як янгол, вигнаний з раю» [4, с. 70]. Ліс, переконаний наратор, добрий, адже ліс – це дерева, а «вони у своїй доброті сягнули повного абсолюту, бо дозволяють зробити із собою все, що завгодно, навіть убити, і при тому зовсім не понижаються, чим навчають великої мудрості – жертвовної любові. Вірю, що ночами їхні душі мандрують в небесах та інших світах. Це знають птахи і тому так охоче обживають крони, поселяються на них» [4, с. 80]. Протагоніст уміє зчитувати інформацію з лісу, його мешканців, щоб уберегти себе від зливи, холоду; це доволі промовисті сигнали, що їх помічає, мабуть, лише людина з тривалими контактами з доквіллям. Протагоніст «Апокрифів лісу» обізнаний зі звичками, способом життя птахів, звірів, часто подумки спілкується з ними, проте вповні збагнути таїну неодноманітного у красі лісу йому не вдається. Природа-універсум – складний конструкт, який щомиті зазнає змін, не завжди помітних людині. Наратор зауважує мінливі в різні пори року небеса, однак «те, що незмінне у них і, сказати б, вічне, зрозуміти найважче» [4, с. 66]. Головний герой переконаний, що в лісі багато містичного.

У просторі лісу він осмислює свою значеннєвість – як зеленої частки лісу: «Я – зелене ядро лісу. В мені його серцебиття. Дихання й пульсація. Я – його повнота, радість, ген осмислення щастя» [4, с. 74]. Він захоплюється свободою дикої природи і вчиться у птахів, тварин і дерев бути вільним. Як стверджують екологи, свобода дикої природи – це відсутність зовнішнього примусу, контролю й обмежень з боку людини; можливість дикої природи діяти у відповідності зі власною волею; здатність дикої природи діяти у відповідності зі своїми інтересами і цілями; захист природи від тиранії людини; можливість дикої природи користуватися своїми правами [3]. Суголосні за змістом ідеї виголошені і в збірці П. Сороки «Апокрифи лісу»: «У кожній істоті, яка живе на світі, є право (письмівка моя. – Л. Г.) на особисте життя...» [4, с. 98], що його, наголошу, не має права порушувати людина. Зламана гілка, протоптана стежка, зірвана квітка, упольований птах – порушення гармонії в дикій природі. Невелика, обсаджена кущами ягід ділянка для городу навколо хатинки в лісі – це також наступ людини на свободу дикої природи, що усвідомлює головний герой: «Пісню складаю городу, точніше сказати – оду, / Що виріс у гущі лісу, може, йому і на шкоду, /

Бо впали кущі ліщини і впала трава під косою, / Тоді мені це нагадало повечорілу Трю. / Може, тому, що чувся стосовно трави тираном, / А може, тому, що в ліс я приїхав конем Трояном» [4, с. 107].

Художньо представлена в «Апокрифах лісу» П. Сороки ідея свободи – важливий вектор дослідження багатогранного образу героя сучасної української літератури, адже, переконані вчені-екологи, «свобода дикої природи і свобода людей нерозривно пов'язані. Неможливо захистити свободу в людському суспільстві, придушуючи її в природі. Будучи вільною, дика природа сама володіє цінностями свободи... Вона – основне джерело інтелектуальної свободи чи творчості, духовної свободи <...> людина... відчужуючи себе від природи, поневолює себе» [3]. Дика природа підтримує свободу думки, вибору й дій головного героя «Апокрифів лісу».

Підкреслимо, що протагоніст П. Сороки не страждає від самотності – космічної, зовнішньої, внутрішньої, культурної, соціальної [див. про це: 5; 2], зовнішні обставини життя не втрачають для нього значення. Він – креативна особистість, має мету, розуміє смисл свого життя, приходиться у ліс, щоб почерпнути натхнення, активізувати творчість, знайти теми, образи, емоції, пережити неповторність змін у доквіллі. Це та позитивна самотність, яка сприяє духовному себе-пізнанню, «дозволяє особистості зазирнути в найвіддаленіші і найпотаємніші куточки своєї душі, зробити критичний аналіз пройденого, подумати над теперішнім і відтворити тенденцію майбутнього, очистити свою душу від напливу незначного, другорядного, швидкоплинного, тобто поглянути на себе з різних боків, оцінити себе з позицій раціонального, впорядкувати свої емоції» [2, с. 129]. Саме завдяки усамітненню в лісі протагоніст П. Сороки зміцнює свою самість, знайомиться з *собою-іншим*. Чи не тому в «Апокрифах лісу» доволі потужним є екзистенційний сегмент. «У ХХ – початку ХХІ століття самотність мільйонів людей пов'язана з бажанням бути не самому, а також із глибоким, трагедійним переживанням неможливості практично здійснити це» [2, с. 130]. Герой П. Сороки має можливість бути не самотнім: він у лісі – живому, красивому, мінливому, непередбачуваному, неповторному, дещо містичному. Тут йому затишно, добре, комфортно, бо «тут ніхто нічого не вимагає від тебе навзаєм, не капає за край одежі і не залазить у душу. І нічим не загрожує, якщо першим не проявляєш агресії» [4, с. 80]. Протагоніст учиться у природи бути вільним, вибудовувати пластичні й різноманітні відносини з дійсністю, зберігаючи в суспільстві кордони

свого я. Його прихід у ліс – свідомий вибір, продиктований внутрішньою потребою, зовнішніми обставинами та бажанням духовно відновитися.

Висновки. У книзі П. Сороки «Апокрифи лісу» представлено образ героя-наратора з екологічним типом мислення. Високий ступінь екологічної культури протагоніста сприяє його комфортному перебуванню в лісі, дотримуючись правил поведінки на лоні природи. Герой усвідомлює велич і цінність лісу, позиціонує себе як органічну його складову частину, декларуючи: аморальною є неповага до всього живого. Ліс стає для героя-наратора середовищем, яке допомагає

йому самозосередитися, пізнати свій потенціал, творчо реалізуватися, досягнути своє місце у світі й суспільстві. Дика природа вчить його бути вільним, витривалим; вона наповнює його позитивною енергією, наснажує темами, образами, ідеями. Пізнаючи ліс, захоплюючись його красою й дивами, герой возвеличує його в поетичному слові, пропагує ідею збереження довкілля й примноження багатств природи. Багатогранні контакти протагоніста-наратора «Апокрифів лісу» із природою означає напрям дослідження системи образів української літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Список літератури:

1. Горболіс Л. Художня концепція філософії буття героя у збірці Петра Сороки «Симфонія Петриківського лісу». *Філологічні трактати*. 2017. Т. 9. № 4. С. 127–138.
2. Мовчан М. Самотність як полівекторний феномен: філософсько-антропологічний дискурс. *Філософські обрії*. 2008. № 20. С. 124–137.
3. Свобода дикої природи Вл. Борейко. URL: <http://ecoethics.ru/svoboda-dikoy-prirody-vl-boreyko/>
4. Сорока П. Апокрифи лісу. Книга третя. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. 208 с.
5. Хамітов Н. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-ге вид., переробл. та доп. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
6. Царук А. Ораторія лісопису [Сорока П. Де свище Овлур. Київ : Український пріоритет, 2017. 208 с.]. *Слово і Час*. 2018. № 3. С. 94–96.

Horbolis L. M. ENVIRONMENTAL COMPONENT OF THE COLLECTION «APOCRYPHA OF THE FOREST» BY PETRO SOROKA

The article analyses the collection «Apocrypha of the Forest» from the trilogy «Symphony of the Petrykivsky Forest» by the modern Ukrainian writer P. Soroka in the eco-critical aspect. It explores the experiences world of the protagonist, who intuitively has immersed in the ancient ancestors' traditions of respect, protection and increase of natural resources: the protagonist realizes himself as an organic part of the environment, a green part of the forest. The forest space with trees, animals, birds, herbs, flowers for the hero-intellectual, creative personality, is the centre of beauty and inspiration.

Wildlife freedom is a model for a protagonist who craves to be free and independent. The environmental orientation of «Apocrypha of the Forest» by P. Soroka is artistically realized at different levels of the text organization: in the reproduction of colourful, detailed landscapes, the concept of the protagonist-narrator (his views, lifestyle, etc.), narrative style, issues, philosophical reflections, picture of chronotope and paratextual aspect of the book. The protagonist is in the forest at different times of the year, at different times of the day, in different weather conditions, which helps him learn the secrets and wonders of the forest, discover their potential, multifaceted understanding of life, to define their place in the world. The ecological culture of the hero, his tolerance for the world of nature, formed during many years of communication with nature, the ability to build harmonious relationships with nature fill the «Apocrypha of the forest» with positive energy, optimism. Perceived, felt and experienced the slightest changes in the forest, nuances of sounds, colours, smells, which were reflected by the author with artistic skill, made the dynamic manner of presentation. The forest, as a living being, not only informs the hero about the change of seasons, but also forms his observation, the vital foundations of worldview, world outlook, the forest-universe is a source of positive energy. The multifaceted understanding of the protagonist's spiritual relationship with the forest – as an ecosystem – is one of the promising vectors for understanding the concept of the hero of Ukrainian literature of the beginning of the XXI century.

Key words: hero-narrator, ecological culture, wildlife, freedom, micro-events, vitality.